

2. *Словник символів культури України* : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Переяслав-Хмельниц. держ. педагог. ін-т ім. Григорія Сковороди ; заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко. — 2-ге вид., доп. і випр. — Київ : Міленіум, 2002. — 268 с.
3. *Словник символів культури України* : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Переяслав-Хмельниц. держ. педагог. ун-т ім. Григорія Сковороди ; заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко, В. В. Куйбіди. — 3-тє вид., доп. і випр. — Київ : Міленіум, 2005. — 351 с.
4. *Енциклопедичний словник символів культури України* / [О. І. Потапенко, В. П. Коцур, В. В. Куйбіда, Б. Л. Дем'яненко, Н. П. Смірнова, Я. О. Потапенко, Г. І. Потапенко, Л. Е. Довбня, Л. П. Кожуховська, Т. І. Товкайло, Ю. О. Мільошин]. — Вид. 4-те, допов. і випр. — Корсунь-Шевченків. (Черкас. обл.) : Гавришенко В. М., 2013. — 560 с.
5. *Енциклопедичний словник символів культури України* / за заг. ред.: О. І. Потапенка, В. П. Коцура, В. В. Куй-

біди. — 5-те вид., випр. і допов. — Корсунь-Шевченків. (Черкас. обл.) : Гавришенко В. М., 2015. — 912 с.

6. *Енциклопедичний словник символів культури України* / за ред. О. І. Потапенка, В. П. Коцура, В. В. Куйбіди. — 6-те вид. доп. і випр. — Корсунь-Шевченків. : Корсун. вид. дім "Всесвіт", 2017. — 912 с.
7. *Енциклопедичний словник символів культури України* / за ред. О. І. Потапенка, В. П. Коцура, В. В. Куйбіди. — 7-ме вид. доп. і випр. — Корсунь-Шевченків. : Корсун. вид. дім "Всесвіт", 2017. — 687 с.

Тетяна Добко,

доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник, завідувач
відділу науково-бібліографічної інформації НБУВ

Лідія Мацкевич,

завідувач сектору НБУВ

Надійшла до редакції 22 грудня 2017 року

Культурологічний погляд на багатогранний потенціал доробку Б. Грінченка



Кобижча Н. І. *Культурницька діяльність Бориса Грінченка: світоглядний аспект : монографія / Н. І. Кобижча.* — Київ : Ліра-К, 2017. — 204 с.

Політичне сьогодення потребує захисту ідей української державності, українства, пріоритетності української мови, унеможливлення підміни їх ідеями малоросійства і денационалізації. Серед цих болючих проблем перебуває й питання розуміння націєтворчого процесу, сутності нації, її ідентифікації та історичної долі. На думку І. Дзюби, розгляд цієї проблематики "у світовому та європейському контексті допоможе звільнитися від низки нав'язаних і глибоко закорінених стереотипів її сприйняття у масовій, а частіше і науковій свідомості, як-от: стереотип сільськості, стереотип філологічності, стереотип консервативності, стереотип демократизму, стереотип вторинності, стереотип непристигності, стереотип провінціалізму та ін." (із доповіді на першому конгресі Міжнародної асоціації українців, 1991 р.).

XXI століття означено динамічним розвитком гуманітарних наук, представники яких зробили рішучий крок до освоєння визначних світових теоретичних здобутків. Активна дослідницька діяльність цього періоду ґрунтується на поліметодології, яка дає змогу все активніше застосовувати міждисциплінарний підхід і в такий спосіб системно об'єднувати теоретичні аспекти й можливості філософії, культурології, психології, книгознавства, бібліотекознавства, літературознавства та інших наук.

В умовах кардинальних змін у житті цивілізації, що пов'язані з інтенсивним поширенням процесів інформатизації, глобалізації, у змісті наукових до-

сліджень відбувається переорієнтація на гуманітаризацію, зокрема зростає інтерес до дослідження особистості.

Духовний поступ нашої країни відбувався завдяки самовідданій праці непересічних представників нації, і час потребує глибшого переосмислення їхнього внеску в розбудову української державності. Серед плеяди блискучих та освічених, патріотично налаштованих "будителів нації", творців національної культури й організаторів культурного життя на вітчизняних теренах вирізняється постать Бориса Дмитровича Грінченка — видатного Просвітника українського народу, освітнього та громадського діяча, педагога, письменника, перекладача, літературознавця, вченого, мовознавця, етнографа, лексикографа.

Б. Грінченко приваблює дослідників масштабною світоглядом, мистецькою, культурною продуктивністю, чутливістю до суспільно-політичних реалій буття українців, його багатогранний доробок не втрачає актуальності й нині.

З-поміж численних праць, присвячених цій непересічній особистості, виокремимо монографію Н. Кобижчі "Культурницька діяльність Бориса Грінченка: світоглядний аспект". У передмові до видання "Борис Грінченко: світогляд і чин" В. Медвідь, письменник, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка зазначає: "Літературознавчі, культурологічні студії кінця 80-х XX ст. — поч. XXI ст. зарясніли незваними доти термінами, словосполученнями, посиланнями на теорії, концепції, імена зі світових культурних вимірів, до яких раніше незмога було приступитися. Йшлося про переосмислення, розміфологізування до недавніх стереотипів соціалістичного гарту, про повернення, реабілітацію, поновлення культурницької спадщини, і насамперед періоду перших десятиліть минулого століття, знаних як доба відродження. Однак у "постмодерному" запалі дослід-

ники молодшої генерації заходилися ділити творців національної культури на хуторян і модерністів, про-світників та інтелектуалів, акцентувати на "гендерній" нерівності класиків-чоловіків і класиків-жінок. Та, незважаючи на новизну новопосталих концепцій, візій, парадигм, що породжували, бува, й скандальні дискусії, оминалося найсуттєвіше — синтез і "міф", світоглядність і філософія. Зосередженість на окремих видатних постатях, як-от Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, намагання скинути їх з "п'єдесталів", оречевити з усіма їхніми цнотами й вадами, врешті, вибудували таку собі візію посереднього творення, що не дотягувалося до рівня європейського, викінчившись неспромогою осягнути національний мистецький, літературний, народознавчий, естетичний, філософський виміри як цілісний і самобутній феномен.

Мимовільні натяжки на етнографізм, патріархальність, що мовбито заторможували прямування української нації до ефемерної цивілізаційності, спричинили поважну опозицію до багатьох діячів української культури як до другорядних суб'єктів і об'єктів наукових досліджень.

Така доля спіткала й Бориса Грінченка, якому отдавалося належне як етнографісту, середньої руки літератору і укладачеві "Словаря української мови". Хоча досліджень життєтворчості Бориса Дмитровича не бракувало за різного часу, однак вони не надто впливали на суспільну думку, що її всіляко розпрошували "толерантністю" і "лібералізмом". Дійшло до того, що одне з видань творів Тараса Шевченка анутовалося як "збірник творів одного з відомих поетів XIX століття".

Актуалізуючи проблеми історичної пам'яті, добре усвідомлюючи, що важливо, аби вона містила знакові постаті, котрі мислили Україну як частину загальноєвропейського та світового простору, дослідниця зазначає, що ще за життя про Б. Грінченка писали в шанобливому тоні І. Франко, М. Лисенко, Леся Українка, М. Коцюбинський, Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, М. Павлик, М. Заньковецька, В. Стефаник, В. Гнатюк, О. Кобилянська, А. Кримський та ін.

Як загальнотеоретичне підґрунтя для монографії Н. Кобижча обрала фундаментальні праці вітчизняних науковців з історії української культури, зокрема В. Даниленка, М. Поповича, В. Скуратівського та ін.

Цінність рецензованого видання полягає в тому, що авторка поновлює ієрархію національного, світоглядного, філософського, націєтворчого. Дослідниця запропонувала нові підходи, нове розуміння цілісності української культури, наголошуючи на потребі в інтелектуальній революції як наріжному складникові буттєтворення кожної нації.

Повертаючись до передмови, наведемо слушне зауваження: "Дмитро Донцов, загалом категоричний щодо багатьох діячів української культури, окрім хіба Тараса Шевченка і Лесі Українки, прихильно означував роль Бориса Грінченка як будівничого українського майбуття, звісно ж, у вимірі расово-етнічної

теорії розбудови кожної нації. Зайве нагадувати, що будь-які посилання на етнорасову проблематику унеможливорювалися стараннями ліберало-демократичного дослідництва, внаслідок чого дослідницький корпус, хоч і поповнився "технологічним" інструментарієм, збіднів на світоглядні компоненти, що відбивали б націєтворчі інтереси, — якраз те, що лягло в основу культурологічної, просвітницької, мислительної діяльності Бориса Грінченка.

Оглядаючи життєтворчий феномен митця, автор монографії зосереджується на його феноменальній здатності осмислювати світові досягнення з царини філософії, естетики, антропології, а водночас вибудовувати ідеальну модель буттєтворення української нації".

Будительство Бориса Грінченка без перебільшення мало поважніший вплив на українське суспільство того часу, аніж безліч вузькокорпоративних культуродослідницьких, політологічних, економічних структур за нашої доби, що опинилися в обмежених правовому і культурному вимірах і були витіснені на периферію суспільного життя сурогатними культурними феноменами — шоу-бізнес, книжкова ярмарковість, показові вшанування, фольк-культура та ін.

У пропонованій монографії представлено оригінальний підхід до розгляду проблематики (про що свідчать розділи "Культурницька діяльність Б. Грінченка у світлі наукової рефлексії", "Культурно-історичний контекст світоглядної еволюції Б. Грінченка", "Форми експлікації авторської суб'єктивності в культурницькій діяльності Б. Грінченка"), що дало змогу по-новому переосмислити, відкрити спадщину видатного репрезентанта української та європейської культур, чий творчий доробок, філософські, естетичні ідеї, життя і творчість, суспільна діяльність є вкрай актуальними в суспільних реаліях державо- і культуротворення в Україні.

Дослідження Н. Кобижчі є принциповим поглибленням наукових позицій сучасного грінченкознавства, що сприятиме ґрунтовнішому ознайомленню не лише українського, а й сучасного західного світу з образом, творчістю, моральними принципами нашого славетного співвітчизника, і найперше тому, що є вдалою спробою дослідити українську духовність у синтезі зі своєрідністю національного характеру та історії.

Авторка поставила за мету з'ясувати особливості формування світоглядних засад і змісту культурницької діяльності Бориса Грінченка. Об'єктом дослідження обрано основні напрями та зміст його культурницької діяльності. Предметом є світоглядні засади культурницької діяльності Б. Грінченка на тлі суспільно-політичного життя України кінця XIX — початку XX ст.

Варто зазначити, що для вирішення поставлених завдань у роботі використано такі методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, системний аналіз, формалізація, абстрагування; івент і контент-аналіз забезпечили реалізацію пізнавальної стратегії стосовно об'єкта дослідження й дали змогу з'ясувати актуальний стан грінченкознавства. Дескриптивний аналіз,

класифікація і систематизація історичних джерел, архівних документів, матеріалів періодичних видань, мемуарної літератури та епістолярної спадщини допомогли узагальнити й здійснити інтерпретацію поглядів сучасників, проаналізувати причини контраверсійного ставлення до постаті Б. Грінченка і його культурницької діяльності в дореволюційний і радянський періоди, виокремити основні напрями роботи вітчизняних науковців над означеною проблемою в добу незалежності, виявити специфіку досліджень у діаспорі. Біографічний метод став основою не тільки осмислення наративів життєвого шляху, а й з'ясування специфіки просторово-часового континууму біографічного дискурсу Б. Грінченка. Історико-порівняльний метод виявив свою продуктивність при зіставленні суперечливих фактів його життя і творчості, дав можливість глибше проникнути у світовідчуття, виявити складну картину формування світогляду діяча на широкому культурно-історичному тлі. Звернення до структурно-текстологічного методу зумовлено потребою аналізу літературно-художньої й публіцистичної спадщини Б. Грінченка.

У першому розділі монографії "Культурницька діяльність Б. Грінченка у світлі наукової рефлексії" автор аналітично опрацювала теоретичні здобутки представників різних сфер гуманітарного знання. Це дало можливість осмислити доробок Б. Грінченка на тлі епохи і процесів, що відбувалися в українському та європейському культурних просторах, здійснити аналіз персоналії з урахуванням особливостей проведення саме культурологічних розвідок, зокрема залучення як "самостійних праць", так і праць "контекстного аналізу", що значно посилило теоретичне підґрунтя.

Другий розділ "Культурно-історичний контекст світоглядної еволюції Б. Грінченка", яку дослідниця аналізує у підрозділах "Наративи життєвого шляху Б. Грінченка: у пошуках смислів" та "Національний дискурс у світоглядній картині світу Б. Грінченка", є спробою не лише пролити світло на нез'ясовані проблеми, а й віднайти в історичному минулому відповідь на актуальні питання сьогодення.

Розгляд культурницької діяльності Б. Грінченка крізь призму світоглядного аспекту — це, з одного боку, потреба глибше осягнути творчу спадщину, осмислити її по-новому, розкрити обсяг знань, явищ; з другого — у складний період державотворення в Україні вкотре репрезентувати на новій теоретико-методологічній базі важливу світоглядну позицію письменника, який не втрачав зв'язків із національним корінням і діяльністю чітко декларував власну європейськість.

Якщо виходити з тлумачення світогляду як системи поглядів на об'єктивний світ і місце людини в ньому, як змісту і способу усвідомлення дійсності, життєвих принципів, що визначають характер переконань, діяльності, прагнень, можемо стверджувати, що автору дослідження вдалося вийти за межі суто літературознавчих, педагогічних, мовознавчих аспектів розгляду проблеми, доповнивши його культурознавчою парадигмою осмислення індивідуально-

особистісних орієнтирів Б. Грінченка у відстоюванні національно-державних пріоритетів з урахуванням притаманних українській культурі органічних і традиційних феноменів. Саме на основі аналізу художньої творчості Б. Грінченка в третьому розділі "Репрезентації української ментальності в художній творчості Б. Грінченка" крізь призму відповідних концептів-образів представлено своєрідну "метафізичну чуттєвість" української ментальності, в якій філософська споглядність поєднується з "думами про хліб насущний", раціоналізм мислення — з емпатією та готовністю до самопожертви, вроджена волелюбність, ідея жертовності — з громадським обов'язком. Одна з головних ідей монографії, — особистість та її націленість на власне вдосконалення, на свідоме прагнення позитивних змін дійсності через *повинність* — свідчить про особливий підхід до вивчення спадщини Б. Грінченка і його культурницької діяльності.

Авторка зазначає, що "повинність" стала базовою характеристикою його світогляду, а її культ, на противагу культу насолоди чи страждання, життєвою програмою й установкою культурницької діяльності. Саме рано усвідомлена повинність була основою самосвідомості Б. Грінченка, розуміння потреби в конкретних справах задля формування нової української еліти, національної ідентичності, самоідентифікації, що вкрай важливо з позицій боротьби за націю і культуру.

На думку дослідниці, творчий шлях Б. Грінченка свідчить про важливість морального вибору для його самовизначення як письменника, вченого, громадського й культурного діяча.

Третій розділ монографії — "Форми експлікації авторської суб'єктивності в культурницькій діяльності Б. Грінченка". З-поміж низки положень, що становлять концептуальну основу дослідження, Н. Кобижча вирізняє *освітньо-просвітницьку справу* Б. Грінченка, яку він пов'язував із національним відродженням, незалежністю свого народу. Життєве кредо (в основі якого праця і покликання — *повинність*) і визначило культурницьку, освітньо-просвітницьку роботу діяча, в якій гармонійно поєдналися його духовні прагнення, людська гідність, чесність, милосердя, потреба в науковому осмисленні реальності, отриманні нових знань, продуктованих тогочасною наукою, у тому числі й педагогічною.

Дослідниця докладно розглянула аспекти *наукової діяльності* Б. Грінченка, зокрема його етнографічні студії. Збирання та опрацювання етнографічних матеріалів допомогли повніше осягнути світоглядні уявлення українського народу та виявити глибини його духу, через які національна ментальність постає як частина загальнолюдської.

Розуміючи, що сучасні представники різних галузей наукового знання приділяють велику увагу дослідженню мови, автор монографії розглядає "Словарь української мови" Б. Грінченка не лише як підґрунтя вітчизняної лінгвокультурології, а і як кодифікацію культурних цінностей нашого народу.

Збагачує дослідження різноаспектна джерельна база, що є доволі інформативною, має високий рівень

вірогідності. Окрім традиційних та електронних джерел (355 позицій), опрацьовано фонди Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), Державного архіву Київської області, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Об'єктом вивчення слугували понад 40 справ обсягом 820 аркушів. Це дало можливість ґрунтовно осмислити предмет дослідження щодо особливостей формування світоглядних засад і культурницької діяльності, виявити зв'язок освітньо-просвітницьких ідей Б. Грінченка з тогочасною європейською педагогічною наукою та освітянською практикою, розкрити специфіку відображення української ментальності в художній творчості, з'ясувати роль діяча у становленні культурної антропології як самостійної галузі вітчизняного наукового знання.

Позитивною особливістю монографії є її чітка структурованість, інтелектуальний і водночас легкий для сприйняття стиль викладу.

Унікаючи пафосного висновку, зазначимо, що обрана проблематика монографії певним чином пов'язана з філософськими, естетичними, соціальними, психологічними вимірами європейського культуротворення. Такий орієнтир розширює межі теоретичних розвідок феномену особистості й митця, проблеми художньої творчості у всіх її аспектах.

Валентина Медведєва,
кандидат педагогічних наук, професор
Київського національного університету
культури і мистецтв

Надійшла до редакції 17 січня 2018 року



БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 929:[021+069+930.25]



Алла Лисенко,
кандидат педагогічних наук,
доцент ПНТУ
імені Юрія Кондратюка



Владислава Дудник,
магістрантка ПНТУ
імені Юрія Кондратюка

Упровадження біографічно-комунікативних практик у систему роботи бібліотечних, музейних та архівних установ

Проаналізовано сутність, роль та особливості біографічно-комунікативних практик на сучасному етапі розвитку науки й суспільства. Розглянуто аспекти впровадження і використання біографічно-комунікативних практик загалом та біографічного методу зокрема в системі роботи бібліотек, музеїв та архівів.

Ключові слова: біографія, комунікація, практика, біографічний метод, біографічно-комунікативні практики.

Біографічно-комунікативні практики, під якими розуміємо різноманітні способи використання методик, засобів і технологій осягнення людської індивідуальності завдяки вивченню біографічних репрезентацій її життєвого шляху, є необхідним і невіддільним складником у системі роботи бібліотекаря, працівника музейної та архівної сфер. Ці практики дають можливість ознайомитися зі становленням видатних постатей через інтерпретацію їх життєвого досвіду, дослідити політичні, соціально-економічні, культурні особливості певної епохи.

Брак комплексних наукових досліджень щодо сутності, основних особливостей впровадження та використання біографічно-комунікативних практик у різних галузях професійної діяльності зумовив тематику та мету дослідження.

Використання біографічного методу аналізували Н. Лісовська-Мускєєва, В. Менжулін, В. Попик, С. Торовик, М. Федота, Н. Шарошкіна та інші. Науковці

вивчали історичний досвід формування, сучасний етап, проблеми й перспективи розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації та потенціал біографічного методу; співвідношення біографічно-комунікативних практик і музейної педагогіки; значення біографії як своєрідної енциклопедії життя. Н. Грабар, Р. Маньковська, Л. Шабаєва, Г. Шемаєва розглядають основні підходи до вивчення комунікативних практик; професійне спілкування у комунікаційному просторі бібліотек і музеїв; перспективи розвитку бібліотечних та музейних комунікацій.

Метою статі є дослідження особливостей біографічно-комунікативних практик, їх впровадження і використання у системі роботи бібліотечних, музейних та архівних установ.

Виокремлення біографічно-комунікативних практик у різноманітних сферах наукового пізнання сприяє усвідомленню впливу політичних, соціально-економічних, культурних та особистісних чинників на жит-